

**Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İdeal Aydın ve Bürokratı
Yusuf Ziya (Başara) Bey ve Ziyabey Yazma Eserler Kütüp-
hânesi**

Doç. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA*

Özet

Ziya Bey, bürokrasi, siyaset ve kültürün güzel bir sentezini gerçekleştiren Osmanlı-Cumhuriyet dönemi aydınıdır. Bilim ve Kültür merkezi olarak inşa ettirdiği Sivas Yazma Eserler Kütüphanesi; kendisine has orijinal binasıyla, tefsir, hadis, felsefe, tarih, psikoloji ve mantık gibi sahalarda, ilim tâliplerine bir asırdır hizmet vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Bey, Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi, aydın, bürokrat.

Abstract

Ziya Bey is an intellectual of the Ottoman-Republic period, who realised the synthesis of bureaucracy, politics and culture. The library of handwritten manuscripts in Sivas, which he built as a centre of science and culture, has been serving with its original building to those who demand science in the fields of commentary, hadith, history, psychology and logic for a hundred years.

Key Words: Ziya Bey, Ziyabey Handwritten Manuscripts Library, intellectual, bureaucrat

Giriş

Şehirlerin merkezi alanlarında, ilim, kültür ve sanat kurumlarının bulunması, medeniyetin varlığına işaret eder. Bilim ve sanata ev sahipliği yapan kadim şehir Sivas'ta da böyle bilim ve kültür ocağı bulunmaktadır. Şehrin ana merkezinde orijinal kesme taş binasıyla zamanla her dâim mücadele etmeye hazır ve namzet hazine değerinde bir kütüphâne, vakur bir şekilde kendisinden bilgiyi zihinlerine ve yüreklerine taşıyacak kitap muhiplerini beklemektedir.

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Öğretim Üyesi.
(bacetinkaya@hotmail.com).

Kütüphâne olarak inşa edilmiş bu asırlık binanın, ondokuzuncu yüzyılın şartlarındaki bir Anadolu şehrinde varlık alanı bulması ilginçtir. Bir o kadar kayda değer nokta da, bu kütüphânedeki bulunan eski ve yeni kitap ciltlerinin içinde nadide, belki de bazı disiplinlerde tek nüsha eserlerin olmasıdır. Burada sorulması gereken soru şudur? Bu bilgi hazinesinin imâr, inşâ ve ihyâsının fâili kimdir? İşte bu yazı, sorulan sorunun cevabını almak için, ulaşabildiği sınırlara kadar gitmeyi amaçlamaktadır.

A. SERVETİNİ KİTAPLARLA DEĞİŞTİREN MÜNEVVER: ZİYA (BAŞARA) BEY

Bahsi geçen kütüphâneyi, bilgi ve hikmet arayıcılarının hizmetine hazır hale getiren Sivaslı bir münevver, Ziya Bey'dir. Sivas'ta 1869 yılında Mütevellioğulları ailesinin bir üyesi olarak dünyaya gelen Ziya Bey, çalışkan, okuyan ve memleketin sıkıntılarını yüreğinde duyan bir Osmanlı/Cumhuriyet aydınıdır. Kütüphâne de onun ismiyle anılmaktadır. Ancak onun ismi ve varlığı, kütüphânenin gölgesinde kaldığı için, hayatı ve eylemleri fazla malum değildir. Çok renkli ve farklı bir kimlik sahibi olan Ziya Bey, bu özelliklerini de yaşam boyunca eylem alanına aktarabilmiş ender kişilerden biridir.

Ziya Bey, İbtidai ve Rüşdiye'de okumuş bir Osmanlı aydınıdır. O, bir taraftan resmî devlet görevlerinde bulunan bir bürokrat, diğer taraftan Sivas Vilâyet Gazetesi yazarlığında bulunan bir entelektüeldir. Bununla birlikte sivil toplum kuruluşlarındaki görevini de, Hicaz Demiryolu için yardım toplama organizasyonlarında yerine getirmiştir. Bununla birlikte Ziya Bey, Cumhuriyet döneminde de yedi dönem Sivas milletvekilliğinde bulunarak hizmetlerini sürdürmüştür.

Ziya Bey'in en büyük hizmeti, şüphesiz kendi adıyla anılan kütüphânedir. 1908 yılında tamamlanan kütüphâne binası, Ziya Bey'in gayretleriyle, batılılaşma hareketinin izlerini taşıyan mimarî yapı tarzında inşa edilmiştir. Kütüphânenin maddî ve manevî tüm ihtiyaçlarının çoğunu bizzat kendisi karşılayan Ziya Bey, ölümüne kadar kurumun yöneticiliğini devam ettirmiştir.¹

Kütüphânenin önemli bir özelliği, döneminde yayımlanan ve o günün şartlarında herhangi bir Anadolu şehrinde bulunması zor olan farklı disiplinlere ait eserlerin mevcut olmasıdır. Benzer bir

¹ İsmail, Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, haz: Recep Toparlı, II. baskı, Sivas 1998, 159; İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, Sivas 2006, I, 192-193; Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas trz, 176-177; krş. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Erzurum Kongreleri'nin Belge ve Zabıt Asılları'nın Klişeleri Erzurum ve Atatürk ile İlgili Fotoğraflar (1919, 1924) Kongre Mümessileri'nin Fotoğraf ve Hâl Türcümleri Bütünüyle Erzurum Kongresi içinde*, Ankara 1993, III, 219.

türdeşinin nadir olduğu Ziya Bey Kütüphanesi, eski ve yeni eserler, süreli yayınlar ve Sivas'la ilgili matbuatın bulunduğu bir bilim merkezi konumuyla, geçmişten günümüze kadar, bir asırdır, her katmandaki eğitim taliplerine hizmet vermektedir.

1. ZİYA BEY

Kütüphâne binası, İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği yılda (1908) inşa edilmiş; akabinde okurlara hizmet vermeye başlamıştır. 1943 yılına kadar, yani Ziya Bey'in ölümüne kadar, kütüphanenin ihtiyaçları bânisi tarafından karşılanmıştır. Ziya Bey'den sonra, çocukları kütüphanenin faal halde kalması için gayret sarfetmişlerdir.²

Ziya Bey, 38 yaşında iken teşekkül ettirdiği kütüphâne için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Öyle ki, o vefatına kadar servetini ve maaşını bu kütüphaneye; kitap ve diğer hizmetler için vakfetmiştir. Birinci dönem milletvekilliği sırasında, Ankara'da arkadaşlarından kütüphâne için yardım talebinde bulunmuş ve kitap istemiştir.³

Ziya Bey'in çabalarıyla hizmete sunulan kütüphâne bir çok devlet büyüğünü de imrendirir. Bunlardan birisi İsmet İnönü'dür. O, Sivas gezilerinden birinde, Ziya Bey'in yaptırdığı Kütüphâne'yi ziyaret ettiğinde şöyle der: *"Keşke biz de Ziya Bey gibi memleketeye böyle hizmetler edebilseydik..."*⁴

Kütüphâne için bu bilgilerle yetinip, esas mevzuumuz olan Ziya Bey'i; çaba, gayret ve bitmek bilmeyen çalışmasının ürünü olan icraatlarını yakından ele alalım.

2. SOYAĞACI

Esas adı Yusuf Ziya (Ziyaeddin) olan münevverimiz (Resmi kayıtlarda başlangıçta Yusuf Ziyâeddin, daha sonraları ise Yusuf Ziyâ ismi kullanılmıştır.), Sivas'ın önde gelen ailelerinden Mütevellioğullarına mensuptur. Bu ailenin kökleri, Selçuklular döneminde kadar dayanmaktadır. Bu köklü ailenin, o dönemde Konya'da ikamet ettiği ve Mevlevî tarikatıyla irtibatlı olduğu rivayet edilmektedir. Bununla birlikte bu ailenin mensupları, 1327-1328 yıllarında Abdulvahabi Rahati'nin reisliğinde Sivas'a gelmişler ve Osmanlı Devleti'nde yönetim kademelerinde çeşitli vazifeler almış-

² Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, 176-177.

³ Sibel Alev, *"Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphanesi)"*, Revak (Aralık), Sivas 1999, 81.

⁴ A. Necip Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegatesi*, Sivas 2002, 125.

lardır. Ziya Bey'in babası, aynı aileden Mahmut Efendi, annesi ise Rukiye Hanımdır.⁵

3. SOYADINI ALIŞ

Ziya Bey'in "Başara" soy ismini alışı, 1934 yılındaki Soyadı Kanunu ile gerçekleşmiştir.⁶ Soyadını alışı ile ilgili anlatılanlar, o günün siyasi ve kültürel atmosferini tasvir etmesi bakımından ilginçtir:

"1934'de Soyadı Kanunu çıktıkça, o günlerin şartları dolayısıyla, ailelerin bağlı buldukları soy isimlerini, lakap ve sıfatlarını alamamaları mecburiyeti ile karşılaşılınca; ortaya çıkan boşluğu doldurabilmek ve aile fertlerini bir soy adı altında tutabilmek için, Rasim Bey (Ziya Bey'in amcasının oğlu), o tarihte kendisi gibi TBMM'de bulunan Türkçü şair Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'e rica ederek; 'mütevelli'ye karşılık olacak bir soyadı önermesini ister. Gelen cevap 'Başara (veya) Başar' şeklindedir. Rasim Bey ve Ziyâ Beyler, bu cevabı uygun karşılarlar ve Sivas'taki aile mensuplarına bildirirler. Bu suretle, bu iki soyadı, Mütevellizâde ailesinin fertlerince kullanılmaya başlanır."⁷

4. AİLESİ

Ziya Bey, vefat ettiği zaman ilk eşi Nezire Hanım'dan Fâtimatü'z-Zehra, Fâtıma Nilüfer ve Bahaddin; ikinci eşi Sıdika Hanım'dan Mahmud Târik, Mehmet Râşit, Ömer Faruk, Emine Lütüfiye ve İbrahim Ata adlarında sekiz çocuğu olmuştur. Emine Hanım ve emekli hâkim olan İbrahim Ata Bey halen hayattadırlar.⁸

Ahmet Necip Günaydın, İbrahim Ata Başara ile yaptığı mülakatta (Ankara-28 Mayıs 2002), o şu hatırasını nakleder:

"1936 yılında Sivas'ta ilkokuldayken, Ankara'da milletvekili olan babasından gelen mektubun içinden Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi" çıkar. Yazdığı notta oğlu Ata'nın bu kasideyi okumasını, ezberlemesini istemektedir. Yıllar sonra İstanbul'da lise mezuniyet sözlü sınavında Hürriyet Kasidesi'ni okuyup açıklaması istendiğinde, önündeki kitabı kapatarak ezberden okur ve açıklar."⁹

⁵ *Bir Kültür Işığında Ziya Bey İhtisas Kütüphanesi (broşür)*, Sivas Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006.

⁶ N. Yücel Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdîağa Konağı'na (Râhatoğulları/Mütevellizâdeler 1321-2001)*, Sivas 2003, 102.

⁷ Rasim Bey hakkında geniş bilgi için bkz. Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdîağa Konağı'na (Râhatoğulları/Mütevellizâdeler 1321-2001)*, 106-113.

⁸ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 123 (135 nolu dipnot).

⁹ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 125.

5. EĞİTİMİ, MEMUR VE BÜROKRATLIĞI

Ziya Bey, mekteb-i ibtidâî (ilkokul) ve mekteb-i rüşdiye'yi (ortaokul) ikmâl etmekle birlikte, medreseye devam ederek, orada Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Tahsilinin ardından Ziya Bey, 28 Aralık 1888'de Sivas Vilâyeti Mektûbî Kalemî'nde memur olarak çalışmış; 15 Ekim 1900'e kadar, Kalem'in çeşitli bölümlerinde vazifesini sürdürmüştür. Bu çerçevede, Ziya Bey, 13 yıl mümeyyizlik¹⁰ yapmıştır.¹¹

Ayrıca münevverimiz, Sivas'a bağlı Koyulhisar ve Divriği ilçelerinde Âşar memurluğu, Maarif ve Evkaf Komisyon azâlıkları, Divriği Kaymakam Vekilliği ile Vilâyet İâşe Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Bu vazifelerinin yanında, Mektûbî Mümeyyizi iken, Sivas'ın ilk özel Türk gazetesi olarak çıkan, *Vicdân*'in tashihini de kendisi ifa eder.

Ziya Bey'in kabiliyet ve yetenekleri bunlarla sınırlı değildir. O, sivil hayattaki faaliyetlerini de büyük bir heyecanla yerine getirmeye çalışır. Bu kapsamda Hicri 1317 (M.1902) yılında Hicaz Demiryolu için yardım toplama kampanyasındaki çalışmaları sebebiyle bir madalyayla ödüllendirilmiştir. Ayrıca Ziya Bey, Sivas Vilâyet Meclisi'nde Hamidiye-Hicaz Demiryolu Komisyonunda aktif olarak çalışmıştır.¹²

Ziya Bey, 9 Ocak 1912'ye kadar görev yaptığı Mektupçuluk Mümeyyizliği'nde bulunurken, Vilâyet Mektupçusuna dört defa vekâlet etmiştir. O, eğitim sahasında da görev almış, bu çerçevede 13 Mart 1912'de Sivas Sanayi Mektebi Müdürü olmuştur. Nafia (veya Evkaf) Başkâtibi görevinde bulunurken, Erzurum Kongresine Sivas merkez delegesi olarak seçilmiş; böylece o, Türk siyasi tarihinde önemli bir vazifeyi de büyük bir cesaretle hakkıyla yerine getirmiştir.¹³

¹⁰ Mümeyyiz; bir dâirede hazırlanan yazılan gözden geçirerek düzelten ve tamamlayan memur, demektir. Vilâyet Mektûbî Kalemî'nde ise mümeyyizlik, Mektupçu'dan sonra gelen görev olmaktadır.

¹¹ Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdiâğa Konağı'na (Râhatoğulları/Mütevellizâdeler 1321-2001)*, 98; Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, I, 193; Kırzioğlu, *Erzurum Kongreleri'nin Belge ve Zabıt Asılları'nın Klişeleri Erzurum ve Atatürk ile İlgili Fotoğraflar (1919, 1924) Kongre Mümessileri'nin Fotoğraf ve Hâl Türcümleri Bütünüyle Erzurum Kongresi içinde*, 219.

¹² Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, I, 193; Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdiâğa Konağı'na, Râhatoğulları/Mütevellizâdeler 1321-2001*, 98; *Bir Kültür İşçisi Ziya Bey İhtisas Kütüphânesi (broşür)*,

¹³ Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdiâğa Konağı'na (Râhatoğulları/Mütevellizâdeler 1321-2001)*, 98.

6. SİYASİ KONUMU

Meşrutiyet döneminde bürokrat olan Yusuf Ziya Bey, Cumhuriyet döneminde, TBMM'de milletvekili olarak yedi dönem Sivas'ı temsil etmiştir.¹⁴

Ziya Bey'in, Sivas Merkez Sancağı delegesi olarak Erzurum Kongresi'ne katılması seçimle gerçekleşmiştir. Bu seçimin oluş şekli, o dönemde bir Anadolu şehrinde tarihi bir misyonun yerine getirilme yönteminin hakkaniyetini göstermesi açısından kayda değer niteliktedir:

"...Kongrede bulunması için kendisine Erzurum'dan yapılan davet üzerine, Amasya'dan gelip Sivas üzerinden Erzurum'a giden Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta kaldığı bir gün içinde, Sivas'taki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticilerine: "Erzurum Kongresi için, Sivas merkezinden istenilen iki arkadaşın şahısları üzerinde fazla tevakkuf etmeyerek (durmuyarak) hemen yola çıkarılmaları" talimatını vermiştir. Bunun üzerine, Kadı Hasbi Efendi, halkı, Câmi-i Kebir'de (Ulu Câmi'de) toplar ve onlara durumu anlatır; eşrâftan ve âyan-ı memlekette (memleketin önde gelenlerinden) 25 kişi, bu hususta çalışmak üzere belirlenir ve bunların Erzurum Kongresine delege seçmeleri istenir. Bu 25 kişinin, Sivas'ın ileri gelenlerinden Muhasebecizâde Tevfik Efendi'nin evinde yaptıkları toplantıda; seçim işinde sıkıntı yaşanır. Kongreye katılmanın zarûri olduğu anlaşılma ile birlikte; bu işi yapmaya muktedir olan kişilerden memuriyetini, ticaretini, aile durumunu, arâzi ve emlâkinin başında olmak gerektiğini, rahatsızlığını, mesâfenin uzaklığını bahane edenler çoğunlukta olmuş; en sonunda iki kişi, bu işi kabul etmiştir. Çünkü, Haziran 1919'un son günlerinde Sivas'ın merkezinde; Millî Mücadele yanlıları ile, o günlerin hükümeti olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Sivas'daki sempatizanları arasında bir mücadelenin varlığı ve geleceğinin ne olacağına ilişkin tereddüt söz konusudur. İşte, Sivas'ın merkezindeki bu endişeler dolayısıyla, toplantıda çeşitli bahaneler ortaya atılmış ve iki kişi, bu işi yapmayı kabul etmiştir. Sivas merkezi adına seçilen bu iki kişiden birisi, Evkaf Başkâtibi, Mütvevellizâde'lerden Yusuf Ziyâ Efendi'dir."¹⁵

Ziya Bey, vatansaver bir aydın olduğu gibi, cesaretiyle de öne çıkmış bir Anadolu insanıdır. Bunun en önemli kanıtı, Erzurum Kongresi'ne gönderilecek delegelerin tespit ve seçiminde bazı kişiler çeşitli mazeretler ileri sürerek bu riskli görevde bulunmak

¹⁴ Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, I, 193; *Bir Kültür İşığı Ziya Bey İhtisas Kütüphanesi (broşür)*.

¹⁵ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 34-37; krş. Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdîağa Konağı'na (Râhatoğulları/Mütvevellizâdeler 1321-2001)*, 99-100.

istememezler. Ziya Bey ise, bu tarihi ve aynı zamanda tehlikeli vazifeyi severek kabul etmiştir. Onun seçiminin akabinde, bu görevi üstlenmesiyle ilgili evinde cereyan eden olaylar, Ziya Bey ve ailesi hakkında söylenecek söz bırakmayacak kadar heyecan verici ve duygulandırıcıdır:

"Sivaslı 25 kadar kişinin yaptığı toplantı sonucu Erzurum Kongresi'ne delege seçilen Ziya Bey eve geldiğinde hanımına: 'Hanım, kelle koltukta vatan uğruna Erzurum'a gitmemiz gerekiyor. Orada Kongre toplanacak. Rızalığın var mı?' diye sorduğunda, 'Hay hay, vatan mevzuubahisse tabii ki gideceksiniz. Rızalığım elbette var' cevabını alır."¹⁶

Nihayetinde Sivas delegelerinden Fazlullah Bey ve Ziya (Başara) Bey ile beraber temin edilen yol parası, diğer harcama bedelleri ve delege seçim belgelerini alarak tutulan yaylı arabayla 9 Temmuz 1919 günü yola çıkarlar. Sonunda Sivas delegelerinden iki kişi, 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum'da toplanan Kongre'de hazır olurlar.¹⁷

Sivas'ı Erzurum Kongresinde temsil edecek bu iki delege hakkında, dönemin Sivas Valisi Reşit Paşa hatıratına şu cümleleri yazar:

"İstanbul'dan gelen emirleri infaza çalışmakla beraber, Mustafa Kemal Paşa'nın istediklerini yapanlara da saygılı davranıyordum. Hatta Erzurum Kongresi'ne murahhas tayin edilen vakıflar başkatiibi Ziya ve Muallim Fazlullah Efendilerin seçilmesine, yol masraflarının temini için para toplanmasına da ses çıkarmadım.

Fakat kimlerin, devlet aleyhine işlenmiş bir suç olarak telâkki edilmesi muhtemel bir harekete, Erzurum Kongresi'nde Sivas'ı temsile cesaret ettiklerini de araştırmaktan geri kalmadım: Ziya Efendi, gece gündüz içen bir adamdı. Mert geçinmeyi sever ve mert görünmeye yeltenirdi. Bir işret sofrasında Erzurum Kongresi'nden bahsolunmuş ve oraya gitmenin babayiğitlik sayılacağı söylenmiş. O da 'Ben giderim' deyivermiş. Fazlullah Efendi şöhrete aşık, mebusluğa da meraklıydı. Erzurum Kongresi'nin bir takım yeniliklere, değişikliklere başlangıç edebileceğini sezmiş.

Hürriyet ve İtilâf Reisi Halit Bey, Erzurum'a gidecek adamları bu şekilde tarif etti. Rasim Bey'le, Müftü Rauf Efendi ise, bu iki zatın; namuslu, dürüst ve vatansever kimseler olduğunu söylüyordu. Lakin ben, her muhtemel tehlikeyi mühimseyerek Erzurum'a

¹⁶ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 125.

¹⁷ Cevdet R. Yularkan, *Hatıralar (Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Hatıraları)*, II. baskı, Sivas 2002, 37; Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 37.

gitmeyi, orada ihtilâle zemin hazırlayacak bir vaziyet ortaya çıkar-
mayı göze alan bu iki Sivaslıyı, bu yolda harekete zorlayan hakiki
sebebi sezmekte güçlük çekmedim. Bunlar bir çok Sivaslılar, bir
çok Anadolulular gibi, yurtlarının elden çıkacağını duyup heyecan-
lanmışlardı. Bu heyecanın baskısı altında her tehlikeyi göze almak
istiyorlardı.”¹⁸

Sivas Temsilcilerinin Deklarasyonu

Tüm Sivaslılar gibi, içinde Ziya Bey'in de bulunduğu tüm dele-
geler, onurlu vatanperver insanlardır. Bu zatlar, vakarlı duruşlarını,
Erzurum Kongresinde de tezahür ettirmekten sakınmazlar. Nitekim
bu çerçevede “Erzurumluların, hem 10 Temmuz 1919'dan beri
resmen ‘Vilâyeti-Şarkıyye Müdâfa’ai Hukuukı Milliyye Cem’iyyeti’
‘Hey’eti Fa’ale Re’isi’ yaptıkları –askerlikten ayrılma- M. Kemâl Pa-
şa’yı ‘Kongre Re’isi’ yapmak ...üzere, öteki illerimizden gelenlere
haber vermeden, ‘Tırabuzonlular’ın arasından ‘müntahab bir Dele-
ge’ olan İzzet Beğ ile, 17 ve 19 Temmuz günlerinde görüşüp, an-
laşmalarını haber veren Sivas mümessilleri’nden Altı Zât, hâdiseyi
kibârca ve saygı ile ‘Protesto’ etmiştir.”¹⁹ Bu protestonun metni
şöyledir:

“Bismillah

Erzurum Müdâfa’ai Hukuukı Milliyye Cem’iyyeti Riyâseti Cânibi
Âlisi’ne

Kongre’nin Küşâdı’ndan akdem, Hey’eti Umûmiyye’ye âid ba’zı
hususâtın müzâkeresi zımmında, Tırabuzon Murahhasları
miyânından müntahab bir Delege’nin, sûreti mahsûsa’da
(Cem’iyyetiniz Merkezi’ne) da’vet ve müzâkerâta iştirâk
etdirildiğine, ittilâ’ hâsıl olmuştur.

Mukadderâti Millet’le alâkadar bulunan mesâile, Sivas Mümess-
silleri iştirâk etdirilmeyerek, tarafgirlik gibi bir hâl ihsâs etdirilmiş
olmasından dolayı, Vilâyetimiz nâmına, Protesto’ya müsâra’at
eder; ve aynı Maksad ve Gaayei Vataniyye ile, İktihâmi müşkilât
edilerek, burada ictimâ’ eden Sivas Mümessilleri’nin, ihlâs ve
hissiyâti vatanperverânelerini rencide edecek bu gibi ahvâle,

¹⁸ Yularkan, Hatıralar (Sivas Valisi Reşit Paşa’nın Hatıraları), 37-38; Günaydın, *Erzu-
rum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 37-38; Mutlu, *Dâru’r-Râha’dan
Abdiâğa Konağı’na (Râhatoğulları/Mütevellizâdeler 1321-2001)*, 100.

¹⁹ Bu yazılı protesto belgesi 23,3X20,5 santim boyundaki bir çizgili defter kağıdının
uzunlamasına, mor mürekkeple yazılan ve “Besmele” ile imza yerleri dahil, 11
satırlıdır. Bu belgenin aslı, M. Râif Dinç Arşivi’ndedir. Bkz. M. Fahrettin Kırzioğlu,
*Erzurum Umumi Kongresi (Bütünüyle Erzurum Kongresi 23 Temmuz-7 Ağustos
1919 -Resmî Arşivler ve Ailelerdeki Belgelerle Zabıtlar’a ve Hâtıralara Göre-
içinde)*, Ankara 1993, II, 6. Ayrıca bkz. Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan
Sivas Vilayeti Delegeleri*, 68.

ba'demâ meydân verilmemesini hâsseten ricâ ile, te'yidi ta'zimat eyleriz, Efendim.

(İmza sâhibleri, seçim yerlerini de kendileri yazarak imzâlamış olduğundan, hâtıra değeri vardır. Kıdeme göre sıralamayı yaptık:)

1)Karahisârîşarkî Mümessili (Mumcânoğlu) Doktor Cemil (ŞENCAN)

2)Sivas (Mümessili Mor-'Alizâde) Mehmed Fazlullâh (MORAL)

3)Suşehri Mümessili (Çeçenzâde) İsmâil Hakkı.

4)Divriği Mümessili (Müfti) Hayrullâh

5)Sivas (Mümessili, Mütevellizâde) Yûsuf Ziyâ (BAŞARA)

6)Zara Mümessili (Emekli Yüzbaşı) Receb."²⁰

Erzurum Kongresindeki Sivas vilayeti delegelerinin toplam sayısı, aslında on üç kişidir. Ancak bu protestoda imzaları bulunmayanların bir bölümü, bu olay cereyan ederken henüz Erzurum'a ulaşmamışlardı.²¹

Hakikatte Sivas delegeleri, Mustafa Kemal Paşa'nın riyâsetine karşı değillerdir. Onların kabullenemedikleri, kendilerine danışılmadan kararların alınmasının yarattığı hayal kırıklığından başka bir şey değildir.

Erzurum Kongresine Sivas Delegatesi olarak katılan Ziya Bey, kırk gün sonra 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'nde delege olarak bulunmamıştır.

"Çünkü, Sivas'ta yapılacak Kongreye, Vilâyat-ı Şarkıyye denilen altı doğu ili ile Trabzon ilinden ayrı ayrı seçilmiş delege götürülmesi, o günün siyasî ve sosyal şartlarında pek zordur. Erzurum Kongresi'nde, doğu illerinden ve Trabzon'dan gelen delegeleri toparlayıp istediği sonuca götürebilme konusunda Mustafa Kemal Paşa, pek zorlanmamıştır. Kongrenin Başkanlık Divânı seçiminde kendisine yapılan itirazlar henüz sıcaklığını muhafaza ederken, Kongre çalışmalarında da liderliğine karşı çıkışlar yapılması; Sivas'ta Paşa'nın Kongre'ye hâkim olmasını zorlaştırabilecek bir ortamın doğmasına vesile olabilirdi. İşte bu zorluğu ortadan kaldırmak ve doğu illerinin mu'teriz delegelerinin havasını Sivas Kongresi'ne yansıtmamak için; altı doğu ili ile Trabzon adına bu görevi, Erzurum Kongresi'nin bitiminde kurulan Heyet-i Temsilî'ye üyelerinin üstlenmesi; bunun için de bu heyete, Kongre'ye katılan her

²⁰ Kırzioğlu, *Erzurum Umumi Kongresi (Bütünüyle Erzurum Kongresi 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 -Resmî Arşivler ve Ailelerdeki Belgelerle Zabıtlar'a ve Hâtralara Göre- içinde)*, II, 7.

²¹ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 68-69.

vilâyetten bir veya iki kişinin alınması kararlaştırılır. Elbette bu kişiler, anlattığımız zorluğu yenebilmek için, Mustafa Kemal Paşa'nın öngördüğü isimler olacak idi. Diğer taraftan; Heyet-i Temsiliye'nin üstlendiği ağır görev icâbı, ön plânda olan bazı kişilerin bu kurulda bulunmaları, Mustafa Kemal Paşa tarafından gerekli görülmektedir.

Çünkü, bir örnek verecek olursak; Sivas muhitinde ağırlığı olan, çerkes asıllı Emir Paşa; Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta bir gün kalarak transit geçtiği haziran ayının son günlerinde, ağırlığını ne tarafa koyacağını bilememekte ve Hürriyet ve İtilâf Fırkasına meyyalmış gibi bir görünüm vermektedir. Sivas yöresinde büyük bir çerkes kitlesinin bulunduğunu iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Emir Paşa'yı kazanmak arzusundadır ve sadece bunun için, o günlerde Tokat'ta oturmakta olan, yine çerkes asıllı Bekir Sâmî Bey'in Sivas'a göndermek ve ön plânda çalıştırmak istemektedir. İşte bu uzun vadeli plânla ilgili olarak Bekir Sâmî Bey, kendisi Erzurum'a hiç uğramadığı halde, Sivas Kongresi için Erzurum'da belirlenen Heyet-i Temsiliye'ye Sivas Delegatesi olarak seçtirilir. Kezâ, yine Mustafa Kemal Paşa'nın arzusuna uyularak; Erzurum Kongresi'nin ikinci adamı durumundaki, eski Bahriye Nâzırı Rauf Bey, Sivas Kongresi için Sivas adına usûlen teklif edilen dört kişi arasından seçtirilir. Her ikisi, Erzurum Valiliğine verilen Beyânnâmede de; Heyet-i Temsiliye'de Sivas'ı temsil edecek kişiler olarak gösterilirler.²²

Erzurum Kongresi'ne Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri eseriyle o dönemdeki olaylara ışık tutan A. Necip Günaydın, bu bilgilerin sıhhati konusunda açıklık getirmektedir. Ona göre Bekir Samî Bey İstanbul aydınlarını temsilen/gıyaben Heyet-i Temsiliye'ye seçilmiştir. Çerkez hadisesi de asılsızdır; bilgi ve belge olarak kaynaklarda karşılığı yoktur. Yine Günaydın, yukarıda zikri geçen hadise hakkında ise şunları ifade etmektedir:

"Erzurum'a gelen delegeler, sadece Erzurum'a gelmek için yetkili olduklarını ve uzun süredir Erzurum'da olduklarını ileri sürünce, Mustafa Kemal pratik bir çözüm bularak Heyet-i Temsiliye üyelerinin Sivas'ta Doğu Vilayetleri, Trabzon ve Bağımsız Sancakları temsilen katılmalarını önerdi. Kongre Genel Kurulu da bu teklifi kabul etti".²³

Erzurum Kongresi'ne delege olarak katılan Ziya Bey, oradaki duruş ve tavırlarıyla Mustafa Kemal Paşa'nın zihninde ve gönlünde yer eder. Bu hal onu, kapatılan son Osmanlı Mebusan Meclisi yeri-

²² Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdîağa Konağı'na (Râhatoğulları/Mütevellizâdeler 1321-2001)*, 100-101; krş. Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 75-80.

²³ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 75-80.

ne, 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Dönemi'nde milletvekili olarak Sivas'ı temsil etme mertebesine yükseltir. Ziya Bey'in Erzurum Kongresiyle başlayan siyaset serüveni, 1923, 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943 seçimleri sonucunda da devam eder. Onun siyasî hayatı da ömrünün hitam bulmasıyla 19 Temmuz 1943'le nihayetlenir.²⁴

1920 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin en demokrat meclisi olan Birinci Meclis'e seçilen Ziya Bey, vilayette CHP teşkilatlanması için siyasî gayretler içerisinde bulundu. Akabinde 2, 3, 4, 5, 6 ve 7. dönemlerde de Sivas Milletvekilliğini sürdürdü. Ziya Bey, Posta ve Telgraf ve Tasarı encümenlerinde üyelikte bulundu. TBMM Sicili 394 olan Ziya Bey, toplam kırk sekiz yıl devlet ve millet hizmetinde tüm varlığıyla çalışma gayreti içinde oldu.²⁵

Ziya Bey'in Mustafa Kemal Paşa nezdindeki konumunu, şu gülümseten hadise, tüm berraklığıyla ortaya koymaktadır:

"Sanırım 1935 seçimlerinde; Cumhuriyet Halk Fırkası üst kademesinin hazırlamış olduğu milletvekili aday listelerine alelusül bakan Yusuf Ziyâeddin Bey, sadece kendi ismini görüp Rasim Bey'in ismini fark edemeyince, doğruca Atatürk'e çıkar ve 'Paşam; Rasim'in adını göremedim. Ben, ona göre yaşlıyım. O, daha gayretli. Benim yerime onun adını yazmanızı istirham edeceğim' der. Atatürk'ün, gülümseyerek verdiği cevap şöyledir: 'Müsterih olunuz. Rasim Bey, zaten mevcut'." ²⁶

7. KÜLTÜR ADAMI

Sessiz, sakin, okumayı seven ve kendi halinde bir kişilik sahibi olan Ziya Bey, boş zamanlarında adını taşıyan kütüphânedan başka bir yerde durmazdı. Kütüphânenin kemâle ermesi ve zenginleşmesi için her türlü çaba ve gayreti esirgemeyen münevverimiz, milletvekili maaşını bile kütüphânenin tahsisine ayırmıştı.

Bir kültür adamı olarak kitaplara âşık olan Ziya Bey'i, bu vasfı, özel kitap toplamaya ve süreli yayınlara abone olmaya zorlamıştır. Hayatının sonuna kadar servetini ve maaşını, kitaplara ve dolay-

²⁴ Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdiâğa Konağı'na (Râhatoğulları/Mütevellizâdeler 1321-2001)*, 101-102; Kırzioğlu, *Erzurum Kongreleri'nin Belge ve Zabıt Asılları'nın Kişileri Erzurum ve Atatürk ile İlgili Fotoğraflar (1919, 1924) Kongre Mümessileri'nin Fotoğraf ve Hâl Türcümleri Bütünüyle Erzurum Kongresi içinde*, 219.

²⁵ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 123; ayrıca bkz. Kırzioğlu, *Erzurum Kongreleri'nin Belge ve Zabıt Asılları'nın Kişileri Erzurum ve Atatürk ile İlgili Fotoğraflar (1919, 1924) Kongre Mümessileri'nin Fotoğraf ve Hâl Türcümleri Bütünüyle Erzurum Kongresi içinde*, 219.

²⁶ Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdiâğa Konağı'na (Râhatoğulları/Mütevellizâdeler 1321-2001)*, 112; krş. Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 125-126.

sıyla kütüphânenin gelişmesine ve büyümesine sarfetmiştir. Milletvekili olduğu dönemlerde, Ziya Bey, hiçbir menfi tavır içerisine girmeden, Başkent'te arkadaşlarından kitap ve kütüphâne için destek talebinde bulunmuştur.²⁷

Mazbut bir kitap sevdalısı ve sakin bir Anadolu insanı olan Ziya Bey, aynı zamanda bilim ve kültürün kendi şehrinde gelişmesi için var olan tüm imkânlarını kullanarak arkasından belki yüzyıllarca insanlığa hizmet verecek bir kütüphâne mirasını bırakarak 19 Temmuz 1943 senesinde zatürreeden hayatını kaybetti. Ziya Bey'in kabri, Ankara'da Asrı Mezarlıkta bulunmaktadır.²⁸

Ömrü boyunca milletine, vatanına ve şehrine hem servetiyle hem de cismiyle hizmet eden bu güzel kültür insanı, Millet'in temsilcisi iken vefat etmiştir. Ancak onun ruhu ve varlığı, adını taşıyan kütüphânenin bilim, kültür ve tarih kokan odalarında ve kitaplıklarında dolasmaktadır.

B. MAHKÜMLARIN İNŞA ETTİĞİ KÜTÜPHÂNE: ZİYA BEY KÜTÜPHÂNESİ

Kitap medeniyeti olan Osmanlı, başta İstanbul olmak üzere İmparatorluğun bir çok yerinde kütüphâneler inşa etmiştir. Çoğunlukla bu kütüphâneler, pay-i tahta bağlı eyalet merkezlerinde ihyâ edilmişlerdir. İstanbul, Bursa gibi yerlerdeki kütüphânelerin varlığı, belki sıradan kabul edilebilir. Ancak Osmanlı'nın kendisine bağlı diğer coğrafyalardan daha az ilgi ve itina gösterdiği Anadolu'da, içinde kadim eserlerin de bulunduğu bir kütüphânenin neşv-ü nemâ bulması, büyük bir tefekkür zenginliğinin işaretlerini verir.

Nitekim Meşrutiyet döneminde bir Anadolu şehri olan Sivas'ta binasıyla birlikte teşekkül ettirilmiş bir kütüphânenin varlığı sıradan bir vakfa değildir. Bu kütüphânenin bânisi olan Yusuf Ziya (Başara) Bey, ailesinin ismine izafeten kurulmuş olan ve aynı zamanda yöneticisi olduğu Daru'r-Raha Vakfı'nın geliriyle (yaklaşık 19.000 kişi bu vakfın gelirinden istifade ediyordu²⁹), imparatorluğun en zor yıllarında, bu ilim abidesini inşa ettirmiştir.

Kütüphânenin önemli bir özelliği, döneminde yayımlanan ve o günün şartlarında herhangi bir Anadolu şehrinde bulunması zor olan farklı disiplinlere ait eserlerin bulunmasıdır. Benzer bir türde-

²⁷ Alev, "Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphânesi)", 81; *Bir Kültür Işığı Ziya Bey İhtisas Kütüphânesi (broşür)*.

²⁸ Kırzioğlu, *Erzurum Kongreleri'nin Belge ve Zabıt Asılları'nın Klifeleri Erzurum ve Atatürk ile İlgili Fotoğraflar (1919, 1924) Kongre Mümessileri'nin Fotoğraf ve Hâl Türcümleri Bütünüyle Erzurum Kongresi içinde*, 219; *Bir Kültür Işığı Ziya Bey İhtisas Kütüphânesi (broşür)*

²⁹ Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara 2000, 62.

şinin nadir olduğu Ziya Bey Kütüphânesi, eski ve yeni eserler, sürelî yayınlar ve Sivas'la ilgili matbuatın bulunduğu bir bilim merkezi konumuyla, geçmişten günümüze kadar, bir asırdır, her katmandaki ilim taliplerine hizmet vermektedir.

Şimdi bir hazine değerindeki bu kütüphânenin mevcut duruma erişmesi sürecini ve buna bağlı olarak onun kimliğini ve orijinalliğini, daha yakından tanıyabiliriz.

1. KÜTÜPHÂNENİN BİNASI

Binanın Yeri ve İnşası İçin Gerekli Olan Kaynak

Rahat Oğulları³⁰ olarak bilinen köklü bir aileye dayanan Ziya Bey, yöneticiliğini de yaptığı Daru'r-Raha Vakfı'nın gelirleriyle, yüz yıl önce, o günün parasıyla 10.000 kuruşluk bir harcamayla 5 Temmuz 1906'da bir kütüphâne yaptırmaya girişir. Bu Kütüphâne binası, alt katı yemekhane, üst katı da kütüphâne olacak şekilde planlanmıştır.³¹

Kütüphânenin inşaatı, iki yıl gibi bir zaman aralığında, yani 1906-1908 yılları arasında tamamlanır. Dayanıklı kesme taşlardan yapılan bu binanın en önemli özelliği, Osmanlı'da kütüphâne amacıyla kullanılmak üzere inşa edilmiş ender bir yapı olmasıdır. Diğer nadir bir özelliği de kamuya ve devlete ait bir kütüphâne değil de, özel ve sivil bir kütüphâne olarak hizmet vermesidir.

Ziya Bey, kütüphâneyi yaptırmak için, Vakfın Tuzla hisselerinden hasil olan nakit parayı harcamıştır.³² Ziya Bey Kütüphânesi'nin ayrıcalığı, Türkiye'de mevcut on üç yazma eser kütüphâne içerisinde, binası kütüphâne için yapılmış tek kültür ve ilim merkezi olmasından kaynaklanır. Ancak binanın bugünkü durumu şehir merkezinde sıkışmış bir kültür adamının ruh halini yansıtır. Tescilli bina (tarihî eser kapsamında) olmasına rağmen, dolayısıyla etrafının en az yedi metre açık olması gerekirken, ne yazık ki zamanla estetikten yoksun binalarının işgaline maruz kalmıştır.

Ziyâ Kütüphânesi Tarihî Kökleri

Vilâyet Mektûbî Kalemî Mümeyyizi Mütevellizâde Yusuf Ziyâeddin Efendi, ismiyle anılan kütüphâneyi, Sivas Valisi Muam-

³⁰ Rahat Oğulları ve Daru'r-Râha için bkz. Süheyl Ünver, *Sivasta Rahat Oğulları Darürrahası*, İstanbul 1942; N. Yücel Mutlu, *Daru'r-Râha'dan Abdîağa Konağı'na (Râhatoğulları/Mütevellizâdeler)* 1321-2001, Sivas 2003; Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, 57-58, 68, 103, 125-126, 192; Müjgân Üçer, "Daru'r-Raha ve Rahatoğlu Ailesi'nin Sivas'ın Sosyal Hayatındaki Rolü", *Cumhuriyet'in 80. Yılında Sivas Sempozyumu (15-17 Mayıs 2003)*, Sivas 2003, 701-726.

³¹ *Bir Kültür İşliği Ziya Bey İhtisas Kütüphânesi (broşür)*.

³² Alev, "Tarihî Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphânesi)", 80.

mer Bey'in ısrar ve teşvik etmesiyle Nalbantlarbaşı semtinde yaptırır. Kütüphâne, iki katlı bir taş bina şeklinde inşa edilmiştir. Binanın yerleştiği arsanın, Vilayetçe tahsisi yapılmıştır. Aslında bu mekân, o dönemde "Garipler Mezarlığı" ismiyle anılan kabristanlığın bir bölümüdür. Yukarıda da belirtildiği üzere, yapının alt katı yemekhane, üst katı ise kütüphâne olarak tasarlanmış olmasına rağmen, zaman içerisinde, alt kat kütüphâneye gelir sağlar düşüncesiyle ticarî dükkanlar haline getirilmiştir.

Yemekhanenin yemek pişirilen mutfak kısmındaki fırın kısmının ocak ve baca bölümü, halen, arka bahçe içinde varlığını muhafaza etmektedir. Binanın ön cephesindeki giriş kapısının üst kısmında bulunan kitâbenin üzerinde "Ziyâ Kütüphânesi" "İnşası: 1324; alt kısmında ise Latin alfabesi ile "Ziyâ Kütüphânesi-1908" ibaresi yer almaktadır.³³

Ziya Bey Kütüphânesi, Cumhuriyet erken döneminde, "Ziya Bitik Evi" ismiyle maruf bir kültür ocağı olarak nitelendirilmiştir.

Ancak 1943 yılına gelindiğinde, Kütüphâne'nin hâmisî, Ziya Bey hayatını kaybedince, vasiyeti doğrultusunda bu kurumun yönetimi büyük oğluna intikal etmiştir. Binanın altındaki altı dükkandan ve bir müddet çalışan gazeteden elde edilen kira ile bir memur tayin edilmiş ve her türlü gideri karşılanmıştır.³⁴

Devlet adamları ve yöneticilerin Sivas'ı ziyaretlerinde, Ziya Bey Kütüphânesi, önemli bir mekân olma özelliğini değişik zamanlarda göstermiştir. Nitekim, İsmet Paşa'nın her gelişinde Ziya Bey Kütüphânesi'ne uğradığı ve kendisine burada yemek ikram edildiği rivayet edilmektedir. Kütüphâneye olan hayranlığı bilinen İnönü için, Ziya Bey, binanın üst odalarının kapılarını açtırarak, Aris isimli Ermeni Usta'ya Sivas Kebabı yaptırıp onu ağırlarmış.

Ziya Bey Kütüphânesi, 1950'li yıllarda Sivas'ın en görkemli binalarından biri olma özelliğini taşımıştır. Nitekim bu özelliği sayesinde, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Sivas'ı ziyaret ettiğinde, bu kütüphâne binasında kalması münasip görülmüştür.³⁵ Bayar'ın Kütüphânedeki kalma hususunda kendisinin de ısrarlı olması ihtimal dâhilindedir.

Kütüphânenin zemin katındaki fırından, o dönemde fakirlere ücretsiz ekmek dağıtıldığı bilinmektedir. Diğer taraftan Ziya Bey'in, maaşının bir kısmını bu kütüphânenin ihtiyaçları ve kitap alımları için tahsis ettiği de bir gerçektir.

³³ Mutlu, *Dâru'r-Râha'n Abdiğa Konağı'na*, 102-103.

³⁴ Alev, "*Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphânesi)*", 79.

³⁵ Alev, "*Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphânesi)*", 80.

“Bir Kütüphâne yüz hapishane kapatır” gibi sözlerin ironik bir yansıması olarak, Kütüphânenin inşaatında cezaevi mahkûmları çalışmıştır. Yani, Ziya Bey Kütüphânesi, dünya tarihinde belki de bir eşine rastlanmayacak bir ilke de sahiptir. Zira bu kütüphâne, mahkûmların inşâ ettiği bir kütüphânedir.

Mahkûmların yapımında çalıştığı Ziya Bey Kütüphânesi, diğer taraftan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (Sivas Şubesi) mensuplarının gizli buluşmalarına ve toplantılarına mekânlık yapmış; tarihi olaylara şahit olmuş güzide bir yapıdır.

Binanın Estetik Yönü, Bölüm ve Malzemeleri

Yusuf Ziya Bey, 1908'de yapımı tamamlanan kütüphânenin, sevk ve idaresini ölümüne kadar sürdürmüştür.³⁶

1981 yılında Ziya Bey Kütüphânesi, bir kısım değişikliklere uğrar. Bina üst katı, yine kütüphâne olarak hizmete devam ederken; alt katta bulunan dükkânların yeri de Güzel Sanat Galerisi Müdürlüğü, bir müddet sonra da kütüphâne ve kitap satış yeri olarak tanzime edilmiştir.³⁷

Kütüphânenin üst katındaki bir oda, hayattayken Ziya Bey'in odası olarak düzenlenmiştir. Bugün Kütüphâne'nin bu odasındaki avizeler (hiç bozulmamış ve deforme olmamış bir şekilde) orijinal olup, dolaplar da orijinalliğini (ceviz ağacı veya kestane) korumaktadırlar. Bununla birlikte binada bulunması muhtemel olan orijinal masa ve koltuklarının bulunmayışı, ya kaybolduğu veya aşırı yıprandığından dolayı atılmış olduğunu akla getirmektedir.

Orijinal ve müstakil tarihî yapısıyla Ziya Bey Kütüphânesi, ilmi çalışmalarını özendirerek atmosferine uygun salonları, ilmin değerini bilen yöneticileri ve çalışanlarına ibadet hazzı veren manevî dokusuyla, taliplilerini kendisine çekmektedir.³⁸

Binanın Mimari Özellikleri

Toplam kullanım sahası 197 metrekare³⁹ olan Ziya Bey Kütüphânesi'nin yapı tarzı, Osmanlı'nın son dönemlerindeki batılılaşma cereyanlarının izlerini taşır. Dolayısıyla bina, Genç Osmanlı Mimari yapı tarzı formuna uygundur. Kongre ve Jandarma binası, Sanat Okulu, Eski Cezaevi ve Selçuk Anadolu Lisesi'nin yapılarında da benzer mimari üslubun renkleri hâkimdir.

³⁶ *Bir Kültür Işığı Ziya Bey İhtisas Kütüphânesi (broşür).*

³⁷ Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas trz, 176-177.

³⁸ Ali Yardım, “Sivas Ziyabey Kütüphânesi İle İlgili “Basın'a Beyanât”, Sivas (25.07.2002) 2002 (Yazılı Resmî Belge).

³⁹ Alev, “Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphânesi)”, 80.

On yıl arayla yapılan bu yapılar, son dönem Osmanlı mimarî tarzının en belirgin özelliklerini yansıtır. Son dönem Osmanlı Dönemi eserleri, soğuk ve sığağa mukavemetli ısı yalıtımı bakımından kullanışlı kesme taşlarla inşâ edilmişlerdir.⁴⁰

2. ZİYABEY YAZMA ESER KÜTÜPHÂNESİ

Yazma eserler, tüm dünyada kültür çevrelerinin muhafazasının çok hassas davrandıkları kadim kültür miraslarıdır. Bu amaçla, erken dönemlerden günümüze kadar koleksiyonlar oluşturulmuş ve kütüphâneler inşâ edilmiştir. Nitekim Fransa'da National Biblioteque, İspanya'da Escoriale, İngiltere'de Biritish Museume ve Cambridge, Hollanda'da Leiden ve Rusya'da Leningrad Kütüphâneleri, İslâm coğrafyasında getirilmiş zengin yazmaları kendi kurumlarında koruma altına almışlardır. Bununla birlikte Mısır'da Daru'l-Kütübi'l-Mısıryye, Şam'da Zâhiriye, Bağdat'ta Evkâf, Medine'de Ârif Hikmet, Tunus'ta Zeytûne Kütüphâneleri de dünyanın en önemli yazma eser kütüphâneleri olarak kabul edilmektedir.⁴¹

Diğer taraftan Türkiye'nin tarihî ve kültürel serveti olan yazmalar ise, İstanbul ve İstanbul dışında olmak üzere iki grupta ele alınabilir. İstanbul'daki yazmaların kahir ekseriyeti, Süleymaniye Kütüphânesi'nde bulunurken, geriye kalan yazma eserler, Fatih'te Millet, Çarşamba'da Murad Molla, Lâleli'de Râgıp Paşa, Divanyolu'nda Köprülü, Cağaloğlu'nda Nûuosmaniye, Topkapı Sarayı'nda III. Ahmed, Bâyezid'de Devlet, İstanbul Üniversitesi'nde Merkez, Üsküdar'da Selim Ağa Kütüphâne'lerinde müstakil binalarında muhafaza edilmektedir.⁴²

İstanbul'un dışında da yazma eser kütüphâneleri mevcuttur. Bursa'da İnebey Medresesi, Tavşanlı'da Zeytinoğlu, Kütahya'da Vahid Paşa, Afyon'da Gedik Ahmed Paşa, Isparta'da Halil Hamid Paşa, Konya'da Yusuf Ağa, Mevlânâ Türbesi, Koyunoğlu Müzesi, Ankara'da Millî Kütüphâne, Tire'de Necip Paşa, İzmir'de Millî Kütüphâne, Çorum'da Hasan Paşa, Amasya'da II. Bayezid, Kayseri'de Râşid Efendi Kütüphâneleri, ülkemizin önemli kütüphâneleri olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu çerçevede Sivas Ziya Bey Kütüphânesi de, kendi kategorisinde kayda değer ihtisas kütüphâneleri içerisinde yerini almıştır.⁴³

Sivas Ziyabey Kütüphânesi, yirminci yüzyılın başında müesseleşmiş bir kültür mekânı olarak, türündeki diğer kütüphânelerin en genci sayılmaktadır. Ancak binası Kütüphâne olarak yapılmış

⁴⁰ *Bir Kültür İşığı Ziya Bey İhtisas Kütüphânesi (broşür).*

⁴¹ Ali Yardım, "Ziyabey Kütüphânesi Hakkında Rapor", Sivas (25.07) 2002, 1.

⁴² Yardım, "Ziyabey Kütüphânesi Hakkında Rapor", 1.

⁴³ Yardım, "Ziyabey Kütüphânesi Hakkında Rapor", 1.

Türkiye'nin en şanslı birkaç kütüphânesinden birisi vasfını taşımaktadır.

Ziya Bey'in ilim erbâbı olmayışının bir sonucu olarak, kütüphâne, metodik ve sistemli bir yazma koleksiyonundan ziyade, topla ma bir yazma koleksiyonu özelliğini göstermektedir. En eski yazma eserin, 12. yüzyıla ait olduğu düşünülürse, kütüphâne yaklaşık dokuz asırlık bir zaman diliminin nadir yazma örneklerine sahiplik yapmaktadır.⁴⁴

Kütüphâne'de, klasik devir ilmi disiplinlerin çeşitli sahalarına ait yazmalar mevcuttur. Bu yazmaların ilgili olduğu disiplinler, hem aklî hem de dinî ilimlerin her ikisiyle de ilişkilidir: Kur'ân, hadîs, kelâm, fıkıh, tasavvuf, ahlâk, eğitim, edebiyat, gramer, lügat, felsefe, mantık, tıp, astroloji.

Ziya Bey Kütüphânesi'nde, nesih, tâ'lik, nes-ta'lik, tevki'î, divânî ve rik'â gibi yazı türlerinde yazılmış yazma eserlerin yanında hat, tezhip, ebrû ve cilt sanatının güzel örnekleri varlıklarını günümüze kadar muhafaza etmişlerdir.⁴⁵

Yazma eserlerin yanında, Ziya Bey Kütüphânesinde, çok değerli basma eserler de mevcuttur. Diğer taraftan bu ilim mekânında Sivas şehir kültür ve tarihi ile alakalı kayda değer belgeler de araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır.⁴⁶

Vakıf Haline Getirilen Kütüphane

Ziya Bey Kütüphânesi'nin bânisi, Mütevellizâde Yusuf Ziya Bey, yaşadığı sürece bu kurumu idare etmiştir. Ancak o, 18 Ağustos 1942 günü, Sivas Birinci Noterliği'ne müracaat ederek aşağıda sunulan belgeyle bu ilim müessesesini bir vakıf haline dönüştürmüştür:

"...Yusuf Ziya Başara bana müracaatla, re'sen bir senet tanzimini istedi....dedi ki: Benim efrâd-ı ailemi idare edecek sâir nukut ve emvâlîm (para ve malım) mevcut olduğundan, bu kere bir emr-i hayra mahsus olmak üzere, Sivas'ın Sarışeyh mahallesinde, Nalbantlarbaşı nam çarşı mevkiinde,(hudutları yazılı olan)..... , 324-325 senelerinde bizzat tarafımdan müceddeden yaptırdığım ve bugüne kadar bilâ nizâ ve müdahale, tasarruf ve temellük ettiğim, altı bâb (bölüm, oda) kârgir mağazalar ile bunların nısfının arkasında ve garp tarafındaki ambar üzerine ol vakit yaptırdığım iki

⁴⁴ Yardım, "Ziyabey Kütüphânesi Hakkında Rapor",1; ayrıca bkz. Kırzioğlu, *Erzurum Kongreleri'nin Belge ve Zabıt Asılları'nın Kışeleri Erzurum ve Atatürk ile İlgili Fotoğraflar (1919, 1924) Kongre Mümessileri'nin Fotoğraf ve Hâl Türcümelere Bütünüyle Erzurum Kongresi içinde*, 219.

⁴⁵ Yardım, "Ziyabey Kütüphânesi Hakkında Rapor", 1.

⁴⁶ Yardım, "Ziyabey Kütüphânesi Hakkında Rapor", 1.

büyük salon ve üç odayı ve bir aralık sofayı müçtemi kütüphaneyi, içinde mevcut mütenevvi kitaplarıyla birlikte, Medenî Kanun'un 73-74, 76-80 ve 81. maddeleri ahkâmına tevfikan (hükümlerine göre) ve aşağıda yazılı şerâit (şartlar) dairesinde, arzu ve müracaat eden ehil ve erbâb-ı mesâlihe mezkûr kitapları, kütüphanede okumak, tetkik ve mütalâa etmek ve münderecâtından istifade etmek, velhasıl umûmî kütüphanede kullanmak üzere vakfettim ve bu husus için tahsis ve tesis ettim. Şöyle ki: Ben hayatta oldukça, iş bu tesis umûrunu (işlerini), kendim idâre edeceğim. Vefâtımda evlâd-ı zükûrumun ekberi (erkek evlâdının en büyüğü) mütevellî olacaktır ve evlâdı, evlâdı, evlâd-ı ekberimin (yaşca büyük çocuğum) yine zükûru (erkek olanı) mütevellî olacaktır. Ve evlâd-ı zükûrumun inkırazında (erkek evlâdının erkek çocukları olmadığı zaman), evlâdı, evlâd-ı inâsımın (kızlarımın) sinnen (yaşca) büyüğü, kezâlik umûr-u vakfı rü'yet ve tesviye edecektir (vakfın işlerine bakacaktır). Emr-i idâremin şekli, şöyle olacaktır: Alt kattaki mezkûr mağazalar, her sene usul-ü dâiresinde icârâ verilecek ve icâr bedellerinden beşte biri, vakfı idâre eden mütevellîye tefrik ile (ayrılıp) verildikten sonra, geride kalan beşte dördü aşağıda yazılı derece ve tertip üzerine sarf olunacaktır:

1. Binanın tâmir masrafları
2. Teshin (ısıtma) ve tenvir (aydınlatma) ve tanzîfat (temizlik) masrafları
3. Hükümete (Maliye ve Belediyeye) ait vergiler
4. Hâfız-ı kütüp ile hademenin ücretleri
5. Kitapların lüzum görülenlerinin teclid (ciltletme) masrafları
6. Ve Bu masraflardan artan kısmı ile, her sene neşrolunan eski ve yeni kitaplar satın alınarak, kütüphanenin mânevî kıymetinin yükseltilmesidir.

Yukarıdan buraya kadar takrir ettiğim şerâit dairesinde tesis ettiğim iş bu kütüphanenin teftiş hakkını, umûmun menfaatine mahsus olmak gayesine göre, Sivas Belediyesi'ni, teftiş makamı olarak tâyin ettim. Bu şerâit ve tesisin kıfâfında hiçbir taraftan müdahale edilemeyeceği ve tebdil ve tağyir edilemeyeceği dahi ayrıca arzumdur. Sözü bitirdi.

1942 Ağustos ayının 18 inci Salı günü.

İmzalar."⁴⁷

⁴⁷ Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdîağa Konağı'na*, 103-104.

Yusuf Ziyâ Başara'nın 1943'de vefatıyla birlikte vakıf senedinin doğrultusunda "erkek evlâdın büyüğü" sistemi ile çocukları tarafından yönetilen kütüphanenin bina kısmının Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 8.12.1978 gün ve A-1440 sayılı kararı ile, "Korunması gerekli eski eser olarak tescili ve bundan sonra kütüphâne binası olarak kullanılması" münasip görülmüştür. Alınan bu kararın neticesi olarak, 1980 yılında aynı Bakanlıkça, yukarıda belirtildiği üzere kamuya geçişi sağlanmıştır.⁴⁸

"Kütüphanede bulunup da, Ziyâ Bey vârislerinin mülkiyetinde bulunan kitaplar ve sair eşya ise,'Bağış Sözleşmesi' ile vârisler tarafından Kültür (ve Turizm) Bakanlığı'na bağışlanmıştır. Bu Bağış Sözleşmesi gereğince kütüphâne, hâlen Kültür Bakanlığı tarafından idare edilmektedir. Kütüphanede şu anda, (138'i Türkçe, 528'i Arapça, 38'i Farsça olmak üzere toplam) 704 adet el yazması eser; (3272'si Türkçe, 2395'i Arapça, 115'i Farsça olmak üzere, toplam 5782 adet eski alfabeli matbu eser; Lâtin harfleri ile basılmış 10516 adet Türkçe eser; 435 adet Fransızca, 83 adet İngilizce ve 52 adet Almanca eser bulunmaktadır. Kütüphâne, ihtisas kütüphanesi niteliğinde görev yapmaktadır."⁴⁹

Kütüphanenin Devri ve Kamulaştırılması

Yine Ziya Bey'in vasiyetinin zorunlu bir sonucu olarak, Kütüphâne, oğulları tarafından ayrı bir binada muhafaza edilerek, Sivas Belediyesi'ne "Yusuf Ziya Başara İhtisâs Kütüphanesi" ismiyle bağışlanmıştır.⁵⁰

1978 yılında, Kütüphâne binası, Eski Eser ve Anıtlar Kurulu'nca "eski eser" kabul edilerek tescili yapılmış ve nihayetinde 1980'de Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devri yapılmıştır.⁵¹

13 Mart 1978 yılına kadar özel mülk olarak kabul edilen bina, bu tarihten sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nce eski eser olarak tescillenerek 7 Kasım 1980'de kamulaştırılmıştır.

Kamulaştırıldıktan sonra dükkânlar birleştirilerek faaliyetlerine son verilmiştir. Nihayetinde Ziya Bey'in toplam yirmi üç akrabasına, 6. 125. 000 TL. ödeme yapılmıştır.⁵²

Bağış Sözleşmesi

".....

⁴⁸ Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdîağa Konağı'na*, 104.

⁴⁹ Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdîağa Konağı'na*, 104.

⁵⁰ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, 123.

⁵¹ *Bir Kültür İşği Ziya Bey İhtisâs Kütüphanesi (broşür)*.

⁵² Alev, *"Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphanesi)"*, 79.

.....

1. Sivas şehrinin Çarşıbaşı mevkiinde bulunan, merhum Ziyâ Başara tarafından 1908 yılında tesis edilen ve 1980 yılında yalnız binası kamulaştırılan Ziyâbey Kütüphanesi'ndeki bütün kitaplar ile masalar, sandalyeler, âvizeler, kitap dolapları (ve) tabloların, Sivas Kültür Müdürlüğüne sayımı ve dökümü yapılmıştır. Buna göre:

a. İlişik listede adı, yazarı, yılı, sayfa adedi yazılı, Lâtin harflerle yazılmış 7602 adet eser;

b. Aynı listede 3151 adet Osmanlıca ve Arapça eski harfli basma eser;

c. Aynı listede yazılı 370 adet el yazısı ile yazılmış yazma eser;

d. Kütüphanede; 25 adet kitap dolabı, 1 adet duvar saati, 11 adet tahta sandalye, 6 adet âvize, 26 adet tablo bulunduğu tespit edilmiştir.

2. Bu kitaplar, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca kamulaştırılan aynı binada, 'Kültür ve Turizm Ziyâbey Kütüphanesi' adı altında gençliğin ve halkın istifadesine sunulacaktır.

3. Bu kitaplar, Sivas şehri dışında çıkarılmayacaktır.

4. Kütüphâne binasının münasip bir yerine, Ziyâ Başara'nın bir resmi ile kısa hal tercümesi asılacaktır.

5. Yukarıda tespit edilen 11.123 adet kitap ile malzemeler, gene yukarıda belirtilen koşullar dahilinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağışlanmıştır.⁵³

Kütüphanenin Tadilatı

Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından başlatılan bir girişimle, Ziya Bey Kütüphanesi 1981-82 yıllarında bir tadilat geçirmiştir. Binanın restorasyonu 1983 yılında tamamlanmış; "Alt kattaki altı dükkânın yeri Güzel Sanatlar Galerisi, üst katı da yine ihtisas kütüphanesi olarak düzenlenmiştir. Bu dönemde, yine kütüphanede bulunan kitapların envanteri çıkarılmıştır. 1983 yılında onarımı tamamlanan bina, tasnif ve diğer teknik işlemlerden sonra 16 Nisan 1985 tarihinde okuyucu hizmetine açılmıştır."⁵⁴

Kütüphanenin, zaman içerisinde ortaya çıkan eksiklikleri ve ihtiyaçları sebebiyle onarımlar devam etmiştir. Bu husustaki en son çalışma, Sivas Valiliği tarafından 2005 yılında gerçekleştirilen restorasyon çalışmasıdır. Restore sonucunda şu tadilatlar gerçekleştirilmiştir:

⁵³ Mutlu, *Dâru'r-Râha'dan Abdîağa Konağı'na*, 104-105.

⁵⁴ *Bir Kültür İşği Ziya Bey İhtisas Kütüphanesi (broşür)*.

“Binanın dış cephesi komple onarılarak oluklar ve pencere kasaları yenilendi. Taban tahtaları değiştirildi. Bina içten ve dıştan komple boyandı. Doğalgaz dönüşüm tesisatı yapıldı. Çay ocağı birimi ilave edildi. Yeni lavabo ve tuvaletler yapıldı. Ziya Beyin orijinal rafları hariç olmak üzere kitap rafları komple yenilendi. Binanın iç mefruşatı tamamen yenilendi. Binaya yeni alarm ve güvenlik sistemi kuruldu. Bütün birimler modern donanım malzemeleriyle donatıldı.”⁵⁵

Kitapların Orijinalliği

Ziya Bey Kütüphânesi’ndeki eserler hakkında kapsamlı malumata geçmeden, bu kütüphânenin orijinalliğine dair birkaç örnek, onun kıymet ve değerini bize hatırlatacaktır:

Çok eski eserler bulunan Kütüphâne’de, 300 yıl önce yapılmış hadis şerhlerinin varlığı, onun önemli bir kültür hazinesi olduğunu ispatlamaktadır.

Yine, Ziya Bey Kütüphânesi’nde bulunan Fransızca eserler içerisinde, 1839 (veya 1842) tarihli bir İncil mevcuttur. İçinde İncil’de geçen ayetlerin kravürleri bulunmaktadır. (Türkiye’de 3-4 tane olduğu söyleniyor). Bu eserin mevcudiyeti, o dönemde Sivas’taki Protestanlar ile Katolikler arasında cereyan eden mücadelenin bir sonucu olduğunu zihinlere getirmektedir.

3. ZİYA BEY KÜTÜPHÂNESİ’NİN BÖLÜMLERİ

Ziya Bey Kütüphânesi, binasının estetik ve orijinal olması bakımında hem dışarıdan seyredilmeyi ve hem de içeriden gezilmeyi hak eden bir asırlık bir bilgi merkezidir. Şimdi, kütüphâneyi bina olarak yakından ele alabiliriz.

Kütüphânenin içine iki kanatlı büyük, ahşap bir kapıdan geçilecek dâhil olunur. Kapıdan içeri geçildiğinde, sağ ve sol taraflarda iki salonun mevcudiyetiyle karşılaşılır. Sağ taraftaki solana açılan bir başka oda daha bulunmaktadır. Dış kapının tam karşısında bulunan iki döner merdiven ile iki taraflı olarak üst kata çıkılır. Birinci katta merdivenlerin başladığı yerde depo olarak hizmet veren ahşap kapılı küçük bir oda daha mevcuttur. Birinci katın taban kısmına itinallik bir şekilde taşlar yerleştirilmiştir.⁵⁶

Döner merdivenlerle çıkılan üst katta küçük bir hol varlığı dikkat çeker. Bu holün sağ ve sol taraflarında iki büyük salon bulunmaktadır. Sağ ve sol salonlarının kapıları da iki kanatlı, büyük ahşap ve işlemelidir. Sağ salona girildiğinde tam karşıda bir, sol sa-

⁵⁵ *Bir Kültür Işığı Ziya Bey İhtisas Kütüphânesi (broşür).*

⁵⁶ Alev, “*Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphânesi)*”, 80.

londa ise yine karşıda ve sol tarafta olmak üzere iki oda mevcuttur. Bu odaların kapıları da, binanın diğer kapılarına benzemektedir.⁵⁷

Holde merdivenden çıkıldıktan sonra, çok estetik bir şekilde düşünülmüş iki taraflı döner merdiven ile altışar basamak çıkılan bir çıkıntı mevcuttur. Bu kısmın tamamı ahşap olarak yapılmış ve orta büyüklükte iki pencere ile gün ışığını binanın içine çekmektedir. Dikkat çekici bir nokta olarak hatırlatmak gerekir ki, kütüphânedeki kitap rafları, Ziya Bey tarafından yapılmıştır.⁵⁸

Ziya Bey Kütüphânesi'nin binası inşa edilirken, okuyucu ve araştırmacı düşünülerek içeriye bol ışık girmesi için her türlü imkânının kullanılmasına çalışıldığı görülmektedir. Bunun için çok sayıda pencere ihdas edilmiştir. Her salonda iki oda, odalarda iki, holde kapı şeklinde birer adet olan pencereler, aydınlatma işlevini son sınırlarına kadar gerçekleştirmektedirler.

Bununla birlikte ikinci katın da tavan ve zemininin ahşaptan teşekkül etmesi, okuyucuya ayrı bir okuma zevki ve hazzı vermektedir.⁵⁹

Ziya Bey, hayattayken 3000 civarında kitabın bulunduğu kütüphânedeki mevcut olan eserlere bakıldığında, çok farklı disiplinlere ait kitapların bulunmasının dikkat çektiğini belirtmiştik. Bu çerçevede, kütüphânenin bahsi geçen özelliğini, çeşitli disiplinler ve onlara ait eserlerden örnekler vererek göstermek yerinde olacaktır. İşte felsefe, mantık, bilim tarihi, astroloji, astronomi, ahlâk, sosyoloji, eğitim ile ilgili eserlerden bazıları ve bunların çoğu tanınmış yazarları:

Rıza Tevfik (Kamusu Felsefesi), Mehmet Emin (Kant Felsefesi), Ethem Necdet (Tekâmül Kanunları), Abdullah Cevdet (Funûn ve Felsefe, Dimağ ve Memlekât-ı Akliye), Hilmi Ziya (Felsefe Derleri), Salih Zeki (Felsefe-i İlmiye ve Felsefe-i Ahlâkiye), Kaya Nuri (İbn Rüşd), Ferid Kam (Mebâdi-i Felsefeden İlmi Ahlâk), Mehmet İzzet (Felsefe Tarihi), Mustafa Şekip (Gülmek Nedir, Kime Gülünür?), Baha Tevfik (Felsefe Tarihi), İzmirli İsmail Hakkı (Felsefe-i İslâmiye Tarihi), İbrahim Ethem Mesud (Usul Hakkında Nutuk), Elmalılı Hamdi Yazır (Metalip ve Mezahip), Mustafa Şekip (Felsefe Dersleri Ruhیات, Hissiyat ve Ruhیات), Mustafa Rahmi (Felsefe Tarihi), Seyyid Şerif Cürcanî (Tarifât), Ali Sedad (Mizânü'l-Ukûl fi'l- Mantıki ve'l-Usûl)⁶⁰

⁵⁷ Alev, "Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphânesi)", 80.

⁵⁸ Alev, "Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphânesi)", 80.

⁵⁹ Alev, "Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphânesi)", 80-81.

⁶⁰ Şule Özkan, *Ziya Bey Kütüphânesindeki Felsefe Bölümündeki Kitapların Değerlendirilmesi*, C.Ü.İlahiyat Fak. (Basılmamış Lisans Tezi), Sivas 2003, 6-9.

Ahmet Cevdet Paşa (Miyâr-ı Sedad), Gelenbevi (Şerhu Tezhibu'l-Mantık ve'l-Kelâm), Esîrüddin Ebherî (İsagoci, Şerhi, Mantık ve Hikmet), Mehmet Ali Aynî (Ruhîyat Dersleri), Halil Nimetullah (Şuurun Bila Vasıta Mu'taları Hakkında), Mehmet Emin (Felsefe İlm-u Ahvâl-i Ruh), Ahmet Naim (Mebâdi-i Felsefe), Hüseyin Cahit (Psikoloji), İbrahim Alaeddin (Çocuk Ruhü), Köprülüzâde Mehmet Fuad (Ruh-u Cemaat), Ahmet Cevad (Musahabat-ı Ahlâkiye), Cemal Fazıl (Oğullarıma Terbiye-i Ahlâkiye), Ali Seydi (Terbiye-i Ahlâkiye ve Medeniye), Mustafa Namık (Ahlâk), A. İrfan (Mufassal Ahlâk-ı Medeni), İsmail Hakkı (Terbiye İlmî), Kostantin (Felsefe-i Hukuk-u Medeniye), Abdulfeyyaz Tefvik (Arzın Kaynağı ve Geçirdiği Evreler), Rıza ed-Din Can Bahadır Ferruh Ahadi Hindi (Ahkâmü'n-Nucûm).⁶¹

a. Eski Eserler Bölümü

Kütüphane'nin kuruluşundan günümüze kadar gelen süreçte; Eski Eserler kısmında el yazması ve matbu olarak yazılmış eserlerden 704 (1980 yılındaki bağışta sayı: 370) tanesi el yazması, 5985 tanesi matbu eski kitap olarak bulunmaktadır. El yazması kitaplar, gizli ilimler, felsefe, astronomi, mantık, sosyoloji, psikoloji, eğitim, ahlâk, bilim tarihi, astroloji, zooloji, tarih, edebiyat gibi alanlarla ilgilidir. El yazmalarının 256'sı Arapça, 25'i Farsça ve 95'i Osmanlıca dillerinde kaleme alınmış eserlerdir. Zikredilen rakamlar, 1985 yılından itibaren kütüphaneye yapılan yeni bağışlarıyla birlikte farklılık göstermektedir.⁶²

Kütüphanede, Arapça yazılmış olan tefsir, hadis, fıkıh, kelam, ahlâk, dil, tarih, coğrafya, fizik, kimya, tıp, edebiyat, ekonomi ve hukuk konularını ihtiva eden toplam 5985 kitap, süreli yayınlara (gazete, dergi, mecmualar) ve düsturlar mevcuttur. Süreli yayınlara olarak *Sırat-ı Mustakim*, *Sebilü'r-Reşad*, *Şehbal*, *Beyanu'l-Hak*, *Resimli Gazete*, *Sevimli Gazete*, *Resimli Perşembe* ve *Ceride-i Muhakeme* gibi matbuatın varlığı Sivas için büyük bir kazanım olarak kabul edilmelidir.⁶³

Eski harflerle yazılmış yazma ve matbuat, Osmanlıca, Farsça ve Arapça eserlerden teşekkül etmektedir. Bu eserlerin sayısal olarak tasnifi şöyledir: 776'sı el yazmasıdır; 3272 Osmanlıca, 2395 Arapça, 115 adet de Farsça eser olmak üzere toplam 5782 matbu eser.⁶⁴

⁶¹ Özkan, *Ziya Bey Kütüphanesindeki Felsefe Bölümündeki Kitapların Değerlendirilmesi*, 6-9.

⁶² Alev, "Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphanesi)", 81; Özkan, *Ziya Bey Kütüphanesindeki Felsefe Bölümündeki Kitapların Değerlendirilmesi*, 6-9.

⁶³ Alev, "Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphanesi)", 81.

⁶⁴ *Bir Kültür İşığı Ziya Bey İhtisas Kütüphanesi (broşür)*.

b. Yeni Eserler Bölümü

Bu bölümde toplam 11763 kitap mevcuttur. Kitaplardan bazıları paha biçilemeyecek kadar kıymetlidir. Ayrıca, Fransızca, Almanca ve İngilizce eserler de bulunmaktadır. Bunları rakamlarla ifade edecek olursak: 428 adet Fransızca, 46 adet Almanca, 71 adet İngilizce ve 19 adet Yunanca eser bulunmaktadır.⁶⁵

Yeni Eserler Bölümü'nde bulunan Fransızca eserler arasında baskı tarihi 1839 yılına kadar dayanan eserlerin varlığı söz konusudur. Fransızca kitapların fazla olmasının sebebini, dönemin şartlarında aramak gerekmektedir. Zira o dönem, Türkiye'de Fransız dilinin kullanımının yaygın olduğu bir zaman aralığıdır.⁶⁶

Yeni eserler kısmında genel konular, sosyal bilimler, din, güzel sanatlar, edebiyat, tarih, coğrafya gibi disiplinlere ait kitaplar muhafaza edilmektedir.⁶⁷

Kütüphâne, Dewey 10'lu sistemine göre düzenlenmiş olup yeni ve eski eserler bölümünde toplam 18452 kitabın mevcudiyeti söz konusudur. Bununla birlikte *Belleten* Dergisi'nin eski sayılarının yanında Osmanlıca eski haritalar da kütüphanenin nadir eserleri arasında yerini almaktadır.⁶⁸

Ziya Bey Kütüphanesi'nde Latin harfleriyle yazılmış eser sayısı ise 10516'dır. 2004 yılında, kütüphaneyi 25.000 civarında okuyucu ziyaret etmiştir.⁶⁹

c. Süreli Yayınlar Bölümü

Bu bölümde, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından beri çeşitli alan ve konularda yayımlanmış dergiler ve bazı günümüz günlük gazeteleri bulunmaktadır. Son yapılan restorasyonla birlikte, bu kısım daha kullanışlı bir hale dönüştürülmüştür.⁷⁰

d. Sivas Belge ve Dökümantasyon Merkezi

Sivas ile ilgili araştırma yapanların çok ihtiyaç duydukları bir bölüm, şehirle ilgili, her tür yayını (kitap, dergi, makale, belge, fotoğraf, resim, plak, cd, vb.) imkânlar nispetinde barındırmaktadır.⁷¹

⁶⁵ Şule Özkan, *Ziya Bey Kütüphanesindeki Felsefe Bölümündeki Kitapların Değerlendirilmesi*, C.Ü.İlahiyat Fak. (Basılmamış Lisans Tezi), Sivas 2003, 6.

⁶⁶ Alev, "Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphanesi)", 81.

⁶⁷ Alev, "Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphanesi)", 81.

⁶⁸ Alev, "Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphanesi)", 81.

⁶⁹ *Bir Kültür Işığı Ziya Bey İhtisas Kütüphanesi (broşür)*.

⁷⁰ *Bir Kültür Işığı Ziya Bey İhtisas Kütüphanesi (broşür)*.

⁷¹ *Bir Kültür Işığı Ziya Bey İhtisas Kütüphanesi (broşür)*.

Ziya Bey, mevcut haliyle Türkiye'nin bilim ve kültürüne büyük hizmetler veren bir bilgi merkezi konumundadır. Nitekim yerli ve yabancı araştırmacılar, aradıkları ve araştırdıkları bilgi kaynaklarına, bu kütüphâne vasıtasıyla hızlı ve kolay ulaşabilirler.

Kütüphâne, CD ortamındaki eserlerin kopyalarını elde etme, fotokopi, scanner (tarama) gibi bir çok bilimsel hizmeti, okuyucu ve ilgililerine sunmaktadır.

Bununla birlikte Ziya Bey Kütüphânesi, Sivas ile ilgili fotoğraf, video görüntüsü ve ses kayıtlarının elde edilmesi için her türlü kolaylığı sağlayan bir yapılanmaya sahiptir.⁷²

Ziya Bey Kütüphânesi'nde bulunan eserlerinin çoğu cildi deri ve kartondan oluşmaktadır ve bir çoğu da ciltlidir. Bir kısım kitapların cildi ise, bezden yapılmıştır. Bir çok eserin yazar ve mütercimi tespit edilmiştir. Yazma eserlerde kullanılan hat, çoğunlukla talik olup, onu nesih izlemektedir.⁷³

Bu kütüphâneyi orijinal ve önemli kılan en önemli vasıf, içinde hem eski eserler hem de yeni eserlerin mevcut olduğu bir yazma eser kütüphânesi olmasıdır. Yaklaşık 20.000 cilt eserinin bulunduğu bu bilgi ve kültür hazinesi, otantik el yazmaları bakımından Orta Anadolu'nun en önemli bilim mekânlarından biridir.⁷⁴

4. KÜTÜPHÂNE HAKKINDA ŞİFAÎ VE GÖRSEL MALUMAT

Ziyâ Bey ve Kütüphâsi hakkında matbu bilgilerin ve araştırmaların sınırlı ve yetersiz oluşu arzu edilen malumata ulaşmayı güçleştirmektedir. Bu başlık altında vereceğimiz bilgiler, Kütüphâne Müdürü olan Uzman Ömer Kuzgun ile beraber, binanın içi gezilerek, bahsi geçen alan ve mekânlarda elde edilen malumattan oluşmaktadır.

Ziya Bey Kütüphânesi'nde kitapların dışında kıymetli hat eserleri ve dört adet değerli icazetname bulunmaktadır. Mevcut hat eserlerinin değerini, onlardan bir tanesiyle ilgili şu bilgiler ispat etmektedir. Bu hat şaheseri, dut yaprağının damarları (oyulmuş) üzerine 24 ayar altın eritilerek yazılmış bir eserdir. Bununla beraber, kütüphanede, Hattat Hulusî Efendi'nin, sürgünden önceki dönemine ait bir hat örneği (1320 tarihli, 49x57 cm ebadında, Celi Talik, Altın tezhipli) muhafaza edilmektedir:

"Her nerde olsa feyz bulur müstaid olan
Allah nûmun olur kamer ve afitab ana

⁷² *Bir Kültür Işığ*ı Ziya Bey İhtisas Kütüphanesi (broşür).

⁷³ Hilal Kozan, *Ziya Bey ve Ziya Bey Kütüphanesi* (Bitirme Tezi), AÜDTCF, Ankara 2006, 7.

⁷⁴ Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, I, 193.

Bilmez hüdâ-yı mazhar-ı mahsusa münhasır

Arif ki her cihetden olur feth-i bâbı ana”

Diğer bir hat örneği (1320 tarihli, 37x56 cm ebadında, Celik Talik, Altın tezhipli) de Hattat Aziz Efendi'ye aittir:

“Hak perestim arz-ı ihlâs etdiğim dergâh bir

Bir nefes tevhidden ayrılmadım Allah bilir”⁷⁵

Ayrıca kütüphânedeki, Hoca Vasfi'nin öğrencisi Mehmet Ali Ulvi'ye ait bir Hilye-i şerif (Fetih Suresinin son aşırı, tarih yok, 36x50 cm ebadında, Sülüs-Nesih, Altınlı, naturalist çiçek buketi) bulunmaktadır.⁷⁶

Kütüphâne'deki en eski yazma eser, 800 yıllıktır. Kütüphânenin dolapları, 1908 yılına (Ziya Bey dönemine) aittir.

Kütüphânenin dış kapısı (ana kapısı) da orijinal olup, tamirat esnasında çivi çakılamayacak kadar sert (muhtemelen ceviz ağacı) olduğu müşahede edilmiştir.

Kütüphâne iki kattan oluşmaktadır. Üst Katta, iki bölüm bulunmaktadır:

1. Eski Eser Bölümü: Bir salon ve bir odadan oluşmaktadır.

2. Yeni Eser Bölümü: Bir salon ve iki odadan meydana gelmektedir.

Ziya Bey Kütüphânesi'nde, iki tane yağlı boya (yaklaşık yüz yıllık) mevcut olup, biri İstanbul Fenerbahçe'yi resmeden (ressâmların isimleri yok), diğeri de muhtemelen boğazı gösteren bir İstanbul resmi olduğu söyleniyor.

Oda kapılarının tamamı orijinal olan binanın, kütüphâneye ait olan arka kısmı, açık hava okuma mekânı olmaya çok uygun ve müsait bir saha olarak gözüküyor. Bu düşüncenin hayata geçirilmesi için, kütüphâne yönetiminin girişimleri devam ediyor.

Kütüphânenin Giriş kısmının sağ üst tarafında yüz yıllık bir saat (üzerinde AGENT EM. J. MERTZANOFF CONSTANTINOPLE-REGULATOR yazısı bulunuyor) mevcuttur.

Alt kat iki bölümden oluşmaktadır. Burada daha önce (son restorasyondan önce) Dumlupınar Çocuk Kütüphânesi ve Kültür Bakanlığı Satış Mağazası bulunmaktaydı.

⁷⁵ Cafer Kelkit, “Sivaslı Hattatlardan Levhalar”, *Hayat Ağacı*, sayı: 1, (kış) Sivas 2005, 49.

⁷⁶ Cafer Kelkit, “Sivaslı Hattatlardan Levhalar”, *Hayat Ağacı*, sayı: 2, (Bahar) Sivas 2005, 80-81.

Kütüphâne girişinin ilk bölümü, karşılama bankosu, yani bekleme bölümüdür. Bekleme Bölümü'nde bir çay ocağı (gece bekçisi odası) bulunmaktadır.

Girişin sağ tarafı, süreli yayınlar bölümüdür. Kütüphanenin giriş kapısının üstünde (girişin sağ tarafı), süreli yayınlar bölümü yazısı mevcuttur. İki odadan meydana gelmektedir: Kafeterya ve süreli yayınların bulunduğu bölüm. Kitap katalog fiş dolapları (ceviz ağacından-iki adet), Ziya Bey döneminden kalma haliyle tarihe karşı mukavemetli oldukları gözleniyor.

Giriş sağ tarafındaki kazan dairesi, doğalgaz sistemine uygun hale getirilmiş. WC'ler bay ve bayanlara şeklinde ayrılarak yenilenmiştir. Giriş kapısının karşısında bir Atatürk köşesi yapılmıştır. Burada "Keşke Ziya Bey'le kendisini çok sevip takdir eden Atatürk'ün birlikte bir fotoğrafı bulunup konulsa daha iyi olur" diye söylediğimde, görevli uzmanlar, henüz böyle bir fotoğrafa ulaşamadıklarını ifade ettiler.

Kütüphanenin muhafazasına çok özen gösterilmekte olup, bina 24 saat kamerayla ve hırsızlık alarm sistemiyle korunmaktadır.

Kütüphanenin arka tarafında bir fırın mevcuttur. Bir dönem, Dâru'r-Raha Vakfı adına ekmek yapılıp dağıtılmış. Aslında bugün için de kütüphâne binasının arka tarafındaki fırın canlandırılıp belirli günlerde ekmek (Ziya Bey'in Anısına) dağıtılması yerinde olur. Bununla birlikte Dâru'r-Rahâ Vakfı adına, şehirde bir cami, bir kütüphâne ve bir okul yapılmıştır.

Kütüphanenin giriş kapısı üstünde Osmanlıca Ziyâ Kütüphanesi (1324), Türkçe olarak da Ziyâ Kütüphanesi 1908 yazılı bir mermer kitabe bulunmaktadır.

Kütüphanenin Paşa Camii tarafında, binanın orijinal halinden kalma iki su borusu mevcut iken, sonraları bir boru iptal edilmiştir. Çeşmenin bir borusu elan mevcuttur. Uzun yıllar hizmet vermiş olan çeşme, tekrar akacağı günleri bekliyor. Bu kapsamda Belediye ve Kültür Müdürlüğü'nün ilgi ve alakası, çeşmeye hayat verecektir.

Yazma eserler 704 tane olup, yaklaşık 300.000 sayfanın tamamı, Kütüphanenin Sorumlu Müdürü Ömer Kuzgun tarafından CD ortamına aktarılması sağlanmıştır.

Kütüphanenin devri (Kültür Bakanlığına) devri veya öncesi kütüphanede (kapalıyken) kısmî bir talan yaşandığı tahmin ediliyor. Ancak bu husus hakkındaki bilgiler, bir takım söylentilerden ibaret kalmaktadır.

SONUÇ YERİNE: KÜTÜPHÂNE İÇİN TEKLİFLER

Kütüphânenin bir belgeselinin olması, bu hazinenin en tabii hakkı olarak gözükmektedir. Bu görsel kayıt, kütüphâneyi ve içindeki kitapları uzun yüzyıllara taşımakta çok önemli bir fonksiyon icra edecektir.

Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphânesi, Türkiye’de bulunan yazma eser kütüphâneleri içinde koleksiyon ve bina olarak ilk beşe girebilecek kapasitededir. Fakat buna rağmen kütüphâne memurlukla idare edilmeye çalışılmaktadır. Münhasır bir müdürlük kadrosu bulunmamaktadır. Kütüphâne sorunlarının giderilmesi ve okuyucu hizmetlerinin daha etkin bir hale gelebilmesi için kütüphânenin acilen bir müdürlüğe dönüştürülmesi gerekmektedir.

“Kütüphânedeki, sorumlu yönetici dâhil üç memurla okuyucu hizmetleri verilmeye çalışılıyor. Memur sayısının yetersiz olması sebebiyle Pazartesi günleri okuyucu hizmetleri verilemiyor ve diğer mesai günlerinde de okuyucu hizmetlerinde sıkıntılar yaşanıyor. Okuyucu hizmetlerindeki sorunların giderilmesi için kütüphânenin boş bulunan memur kadrolarına kısa zamanda atamaların yapılması ve ek memur kadroları tahsis edilmesi gerekmektedir.”⁷⁷

Genelde Türkiye’nin özelde ise Sivas’ın bu bilim ve kültür hazinesi olan Ziya Bey Kütüphânesi ve vakfın diğer eserleri için en makul ve kesin çözüm, Dâru’r-Rahâ Vakfı’nın geçmişindeki hizmetlerinin devamını gerçekleştirmesi için ona bir fırsat verilip, tekrar ihya edilmesidir. Böylece Ziya Bey ve diğer eserlerinin tarihi kimliği muhafaza edilecektir.

Şu halde, Meşrutiyet devrinin ender münevverlerinden biri olan Ziya Bey, inşa ettiği kütüphâne ile bir asırdır, bilim ve kültür dünyasının hafızasındaki yerine almıştır. Bürokrasi, siyaset ve kültürün önemli bir sentezini zihninde ve eylemlerinde gerçekleştiren Ziya Bey, bu özelliğiyle öncelikle doğduğu topraklara sonra da insanlığa karşı görevini hakkıyla yerine getirmiş önemli bir Anadolu münevveridir.

İnşa ettirdiği kütüphâneyle Anadolu’da çok az şehre nasip olmuş bir kültür hazinesini bilim ve düşün insanların hizmetine kazandırmıştır. Şehrin en önemli ve güzide merkezindeki kesme taş binasıyla Ziya Bey Kütüphânesi, vakur ve hikmetli duruşunun bir yansıması olarak, taliplilerine aydınlığını saçmaktadır. Bir asırlık geçmişiyle insanların yetişmesine ve bilimin gelişmesine fırsat veren bu kültür ocağı, bilgi ve hikmetin taşıyıcılığını gelecek yüzyıllara sürdürmeye namzettir.

⁷⁷ Kozan, *Ziya Bey ve Ziya Bey Kütüphânesi*, 34.